

Sergej Flere

*Pravni fakultet
Novi Sad*

Primljeno: 03. 08. 1988.

NACIONALNA IDENTIFIKACIJA I PREFERIRANA NACIONALNA IDENTIFIKACIJA KOD MLADIH – PITANJE JUGOSLOVENSTVA*

SAŽETAK

Etnički identitet u Jugoslaviji obično se shvata kao pripadnost jednoj od raznih etničkih grupa koje žive u zemlji. Odnedavno se primjećuje blag porast jugoslovenskog etničkog identiteta – za razliku od jugoslovenskog identiteta kao pripadnosti saveznoj državi (u popisu 1981. 5,4% ukupnog stanovništva označilo je svoju etničku pripadnost kao jugoslovensku).

Autor iznosi rezultate istraživanja na bazi podataka o omladini iz 1985. godine, koji govore da je jugoslovenski etnički identitet bio prisutniji kod mladih nego u ukupnom stanovništvu u popisu 1981. Prema tim rezultatima 16% ispitanika identifikovalo se kao etnički Jugoslaveni a 36% izjavilo je da lično preferiraju takvu identifikaciju. Geografska distribucija i etničko porijeklo uticali su na prihvatanje jugoslovenstva više nego socijalno-statusne dimenzije, iako je jugoslovenska identifikacija bila prisutnija kod obrazovanih ispitanika.

Autor razmatra strukturalne, istorijske i hermeneutičke izvore ove promene s obzirom na razne postojeće etničke entitete u Jugoslaviji i mogućnost trajnog učinka oživljenog omladinskoga jugoslovenstva. Njegovi zaključci nisu konačni, iako se smatra manje verovatnim da će u celosti doći do pojave konstituisanoga jugoslovenskog etničkog identiteta.

1. Uvod

Postoje dva načina kojim se pojedincu može odrediti nacionalnost. Prvi, tzv. objektivni, sastoji se u tome da mu nacionalnost odredi neko drugi (npr., državni organ) na osnovu njegovog porekla, na primjer, analizom prezimena, utvrđivanjem nacionalnosti predaka itd. Drugi način, tzv. subjektivni, sastoji se u tome da se svaki pojedinac slobodno izjašnjava o tome kojoj naciji pripada. U nas je usvojeno ovo drugo načelo, s tim, da pojedinac i ne mora da se izjasni o tome kojoj naciji pripada (Ustav SFRJ, član 170).

Ipak, između ta dva načina ne mora da postoji provalija, jer se pojedinci uglavnom izjašnjavaju u skladu sa svojim poreklom, ne u smislu traženja dalekih korena, već najčešće u skladu sa nacionalnom pripadnošću roditelja. U tom smislu neki autori u nas čak bez rezerve kažu da se u naciju rađa, pristupa rađanjem, dakle, da je nacionalnost askriptivnog karaktera (9 : 69). Ti autori kao da slede E. Dirkhema, koji je

* Proširena verzija saopštenja podnetog na XII međunarodnom kongresu antropoloških i etnoloških nauka u okviru simpozija »Suvremeni etnički procesi«, Zagreb, 25. 07. 1988.

pisao da čovek može da poželi da promeni svoju nacionalnost, ali ima male šanse da tu težnju ostvari. Dirkhem je tu mislio na objektivni, pojedincu nametnuti karakter društvenih institucija, što čini u jednom spiritualizovanom obliku, suštinu njegove teorije. Međutim, nisu svi njegovi istomišljenici ni kad je reč o nacionalnom pripadanjju, pa primerice N. Dugandžija u vrlo svestranoj studiji (4) ističe značaj volje (sledeći E. Renana). Verovatno da je danas čovek nešto manje vezan etnosom kao sudbinom nego što je bio ranije, mada je to teško uopštavati. Svakako volja nije eksplikativni pojam na ovom području, već treba dopreti do utvrđivanja istorijskih, kulturnih i sociostrukturnih uslova formiranja takve volje. Ipak, uvek je bilo i pojedinaca koji su svoju etničku identifikaciju menjali. Pored toga, problem se postavlja mladima koji potiču iz nacionalno mešovityh brakova: samo oni s patrijarhalnim pogledom na svet to rešavaju tako što uzimaju nacionalnost oca, kao »legitimnu« i odlučujuću.

U Jugoslaviji je prema popisu 1981. nastupila u tome značajna promena, jer se znatan broj građana, posebno mladih, izjasnio, kad je reč o nacionalnoj pripadnosti, kao Jugosloven (1.219.000, odnosno 5,4%). Takvo izjašnjanje postojalo je i pre zapravo od postanka prve jugoslovenske države, ali se njegov karakter jugoslovenstva više puta menjao, a menjao se i stupanj njegove poželjnosti kao identifikacije, a ponekad se jugoslovenstvo odnosilo samo na pojedine etničke grupe (npr. na Muslimane). Ovaj put do toga je došlo spontano, prilično van očekivanja i uz prisustvo nekih dezintegrativnih procesa koji se – od nekih posmatrača – smatraju i glavnim obeležjem jugoslovenskog društva uopšte.

2. Nalazi: nacionalno izjašnjanje i nacionalna preferencija

S tim problemima u vezi, ispitanicima smo – pored uobičajenog pitanja o nacionalnoj pripadnosti kao demografskoj varijabli – postavili zahtev da iskažu kako se u nacionalnom pogledu lično osećaju, nezavisno od toga kako se izjašnjavaju.¹ Pri tome smo, dakle, pretpostavili da kod izjašnjanja u raznim formama i institucionalnim situacijama deluju, – manje-više snažno, objektivni činioci, poreklo, stavovi roditelja, očekivanja sredine – mada je i tada izjašnjanje formalno slobodno u pravom smislu. Pretpostavili smo, dalje, da taj razmak između nacionalne izjašnjenosti i preferencije neće biti isti u svim regionima Jugoslavije, niti kod tradicijskih pripadnika svih nacionalnih zajednica, u zavisnosti od istorijskih, lingvističkih i situacionih okolnosti.

Raspored odgovora na to pitanje i odnos tih odgovora prema odgovorima o nacionalnoj izjašnjenosti prikazan je na tabeli 1 i grafikonu.

Podaci iz tabele 1 neobično su indikativni. Pri tom napominjemo da kategorija »drugo« u vertikalnim kolonama znači da se ispitanik izjasnio kao pripadnik neke od narodnosti (ne Albanac), neke etničke grupe koja nema ustavni položaj narodnosti, da je izrazio regionalnu pripadnost ili da je dao neki od odgovora koji nemaju smisla u etničkom kontekstu. U kategoriji »drugi odgovori« u horizontalnim redovima na-

¹ Pitanje o nacionalnoj preferenciji glasilo je: »Kako se lično osećaš u nacionalnom pogledu, nezavisno od toga kako se izjašnjavaš?« Ispitanik nije morao svoje stanovište dalje da obrazlaže. Podaci su prikupljeni 1985 (i imaju smisla u odnosu na to vreme, s obzirom na dinamična kretanja koja bi prikazala drugačiju sliku danas) u okviru Jugoslovenskog programa istraživanja omladine (JUPIO) kojega je ostvario Centar za istraživačku, dokumentaciju i izdavačku delatnost PK SSOJ, Beograd, i Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Prvi rezultati istraživanja objavljeni su u preliminarnom vidu u knjizi. *Položaj, svest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije* (12). Uzorak je sačinjavalo 6 215 mladih od 14 do 27 godina. Uzorak je bio slučajnog, sistematskog i višestapnog tipa. Uzorak je bio visoko reprezentativan na nivou Jugoslavije, i reprezentativan na nivou republika i pokrajina i na nivou osnovnih profesionalno-obrazovnih grupa mladih (u istraživanju nazvanih kontingenti).

laze se, opet, odgovori koji označavaju region, grad, neku širu geografsku celinu (kontinent, svet) ili neki drugi odgovor bez smisla kod nacionalnog izjašnjenja. Beležimo znatan broj takvih odgovora u kolonama, najviše među onima koji se izjašnjavaju kao Slovenci (svaki deveti), a najmanje među onima koji se izjašnjavaju kao Albanci (svaki trideseti).

Tabela 1

Nacionalna izjašnjenost (pripadnost) i nacionalna preferencija

Nacionalna izjašnjenost	Srbin	Hrvat	Slovenac	Makedonac	Crnogorac	Albanac	Musliman	Jugosloven	Drugo	Ukupno %
Nacionalna preferencija										
- Srbin	31,4	0,1	0	0,2	0,5	0,4	0,4	3,4	0,5	9,3
- Hrvat	0,1	40,1	0	0	0	0	0	0,8	0,5	6,9
- Slovenac	0,1	0,3	67,3	0,2	0	0,2	0	0,8	0	5,6
- Makedonac	0,1	0	0	40,9	0	0	0	0,1	0	3,8
- Crnogorac	0,1	0,2	0,8	0	31,6	0	0,2	0,9	0	1,4
- Albanac	0	0,2	0	0	0	78,2	0	0	0	6,7
- Musliman	0,1	0	0	0	0	0,8	20,3	0,2	0	1,7
- Jugosloven	42,1	25,5	10,0	28,7	44,8	2,7	43,4	67,5	39,9	36,2
- Narodnosti i etničke grupe	0,8	1,4	1,0	0,2	0	0,2	1,1	1,2	32,6	1,9
- Bez odgovora	20,9	23,4	9,4	22,4	16,5	14,2	29,0	17,8	22,8	20,0
- Drugi odgovori	4,4	6,8	11,4	7,5	6,6	3,4	5,5	7,1	3,6	6,5
Ukupno %	27,4	16,9	8,1	9,3	3,4	8,5	7,6	15,6	3,1	

Korigovani C = 0,8898

N = 6211

Ukupan raspored odgovora kod nacionalne izjašnjenosti – a ona je data na osnovu slobodnog izjašnjenja – i preferirane izjašnjenosti, identifikacije kojoj ispitanika »srce vuče«, ali koja, opet, nije van konteksta društvenih zbivanja i ispitanikovih mogućnosti za identifikaciju, bitno je različita. Pored kategorije »drugi odgovori«, svaki peti ispitanik nije odgovorio na pitanje o preferiranoj nacionalnoj identifikaciji: najčešće su to Muslimani, a najređe Slovenci. Znači li to da mu je pitanje besmisleno, ili da ne preferira ni jednu nacionalnost, ili ne želi da to kaže, ili je neka druga varijanta posredi, ne možemo da odgovorimo. Ali, logički posmatrano, to ne bi smelo da bude zbog toga što preferira istu identifikaciju, mada u stvarnosti, koja je na ovom području veoma složena, slojevita i protivurečna, verovatno da ima i takvih stavova.

Dalje, na razlike u tim rasporedima i njihovoj ravnoteži utiče prvenstveno to, što se velik broj ispitanika – pored one sedmine koja se izjasnila da su Jugosloveni utiče to što su se među mladima iz mnogih nacionalnosti pojavili odgovori da preferiraju da budu Jugosloveni u nacionalnom pogledu. Više od jedne trećine mladih izjasnilo se da preferira jugoslovensku identifikaciju, a nešto manje od jedne polovine takvih stvarno je i prihvatilo jugoslovensku identifikaciju. To znači, da postoji vrlo velik potencijal za jugoslovensko opredeljivanje među mladima. Među onima koji se nisu izjasnili kao Jugosloveni, preferencija jugoslovenstva najviša je među Crnogorcima, Muslimanima i Srbima (preko dve petine u sva tri slučaja), a sasvim blizu su im i »ostali«, dok je najniža među Albancima (2,7%) i Slovincima (10,0%). Nastala je situa-

cija da se znatan broj mladih iz pojedinih nacija ne oseća pripadnikom svoje nacije, tačnije ne teži da njoj pripada, već težnja da se pripada svojoj naciji postaje manjinsko opredeljenje – ili barem tako na prvi pogled izgleda. To je slučaj kod Muslimana (svega jedna petina njih želi da se tako identifikuje), kod Crnogoraca, Srba, Hrvata i Makedonaca. Najčešća izjava o tome da se preferira sopstvena nacionalna identifikacija beleži se među mladim Albancima (78,2%) iza kojih slede, sa znatnim rastojanjem, mladi Slovenci (67,3%).

Moguće je te razlike u izjašnjavanju o nacionalnosti u okviru te dve formulacije pitanja objasniti i kao oblik dvostrukoga, podeljenog nacionalnog identiteta kakav bi bio Musliman-Jugosloven, Hrvat-Jugosloven itd. Izgleda da je van sumnje da se znatan broj mladih lako kreće između ta dva identiteta, odnosno da je sposoban da prihvati oba kao etničke, nacionalne identitete, što ne bi bio nikakav specifikum jugoslovenske sredine, jer su poznati Italo-Amerikanci, Italo-Švajcarci itd.

Profil mladih (njihova strukturalna obeležja) koji su se izjasnili kao Jugosloveni naročito je zanimljiv, ako se uzme da se suočavamo sa novom pojavom koja kao da nije obično ponavljanje starog niti nešto isključivo prolazno ili efemerno. Pre svega, treba istaći da se mladi koji bi želeli da se izjasne kao Jugosloveni (a nisu se tako izjasnili) u četiri petine slučajeva regrutuju iz reda nacionalnosti koje govore srpsko-hrvatskim jezikom, što objektivno određuje njihov odnos prema drugima i drugim jezicima, naročito imajući u vidu da oni kojima je maternji taj jezik retko vladaju i nekim od drugih jezika koji se na jugoslovenskom tlu govore i nalaze u upotrebi.

Podaci iz tabele 2 određeni su i prikazani tako da izražavaju etničke i istorijsko-regionalne izvore jugoslovenstva kao identifikacije i kao preferencije među mladima Jugoslavije danas pri čemu kao izvore posmatramo nacionalnu pripadnost roditelja. Pri tom su kao zasebne nacionalne grupe u pogledu pripadnosti roditelja prikazane samo one koje u uzorcima za SFRJ, za republike, odnosno pokrajine učestvuju sa 5% i više. Prva kategorija u svakom redu, neistovetna identifikacija roditelja, odnosno mešoviti brak, i preposlednja kategorija u svakom redu, »ostale istovetne nacionalne identifikacije«, prikazane su nezavisno od njihove relativne veličine.

Posmatrajući podatke iz tabele 2 interesuje nas više pitanja o kojima se možemo od njih informisati: 1) iz kojih se republika i pokrajina najviše regrutuju Jugosloveni, odnosno, oni koji takvu identifikaciju preferiraju; 2) koliko na takvo identifikovanje utiče poreklo iz nacionalno mešovitog braka; 3) u kakvom je odnosu identifikovanje kao »izjašnjavanje o pripadnosti« i identifikaciona preferencija uopšte i u pojedinim sredinama; 4) iz kojih se nacionalnih sredina Jugosloveni, odnosno oni koji takvo identifikovanje preferiraju, regrutuju?

Posmatranje podataka iz poslednje jugoslovenske identifikacije i orijentacije među mladima u Jugoslaviji i njenim republikama i pokrajinama koje ovde možemo posmatrati kao istorijsko-kulturne regione, pruža nam istovremeno povod da osmotrimo relativnu ukorenjenost ideje jugoslovenstva u pojedinim sredinama, njenu različitu artikulaciju, uz njenu današnju relativnu rasprostranjenost.

U odnosu na jugoslovenski prosek, Bosna i Hercegovina pruža protivrečnu sliku. Postoji, naime, veliki raskorak između jugoslovenske identifikacije i jugoslovenske preferencije kao latentne identifikacije. U ovom drugom pogledu, Bosna i Hercegovina imaju prvo mesto. Čak nešto više od polovine mladih prihvata tu jugoslovensku orijentaciju, ali se relativno malo (pola koliko u jugoslovenskim uzorku) odriče nacionalne identifikacije u užem smislu. Takav nalaz razumljiv je s obzirom na tradici-

Tabela 2

Nacionalna izjašnjenost kao Jugosloven, nacionalna preferencija jugoslovenstva ispitanika i nacionalna pripadnost roditelja

DPZ	Pripadnost roditelja	Neistovetna pripadnost roditelja	Jugosloveni	Srbi	Hrvati	Slovinci	Makenci	Crnogorci	Albanci	Muslimani	Mađari	Rumuni	Ostali istovet.	Ukupno
SFRJ		34/51 (8)	100/65	4/43	4/26	-	-	-	-	-	-	-	2/25	16/36
Bosna i Hercegovina		58/66 (8)	100/67	9/44	5/41	-	-	-	-	9/47	-	-	12/26	8/52
Crna Gora		42/58 (5)	-	-	-	-	-	2/38	-	0/29	-	-	69/59	11/40
Hrvatska		39/54 (10)	99/59	12/38	2/22	-	-	-	-	-	-	-	0/37	16/31
Kosovo		12/31 (1)	-	-	-	-	-	-	0/1	-	-	-	3/32	1/6
Makedonija		2/48 (1)	-	-	-	-	0/28	-	-	-	-	-	12/24	2/29
Slovenija		12/14 (10)	-	-	-	0/10	-	-	-	-	-	-	39/28	4/11
Srbija		35/53 (6)	100/70	3/44	-	-	-	-	-	-	-	-	2/63	19/50
Vojvodina		36/58 (12)	100/71	3/42	8/59	-	-	-	-	-	3/30	0/17	0/59	14/47

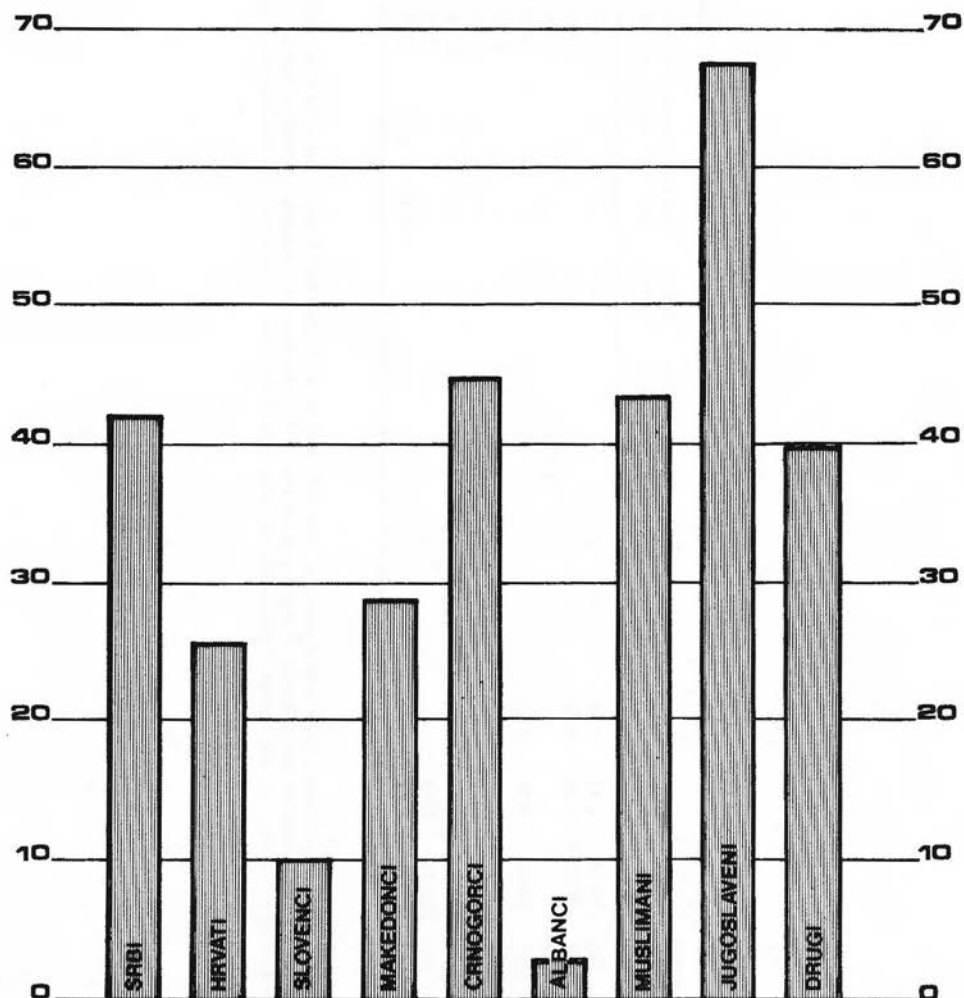
Napomena:

Ispred kose linije (na lijevoj strani) u svakoj čestici nalazi se podatak o procentu ispitanika koji su se izjasnili kao Jugosloveni, a iza te zagrade nalazi se podatak o postotku onih koji preferiraju jugoslovensku identifikaciju. Podatak u prvoj rubrici koji je u zagradi označava postotak ispitanika iz nacionalno-mešovitih brakova (ispitanici koji su naveli različite nacionalne identifikacije za svoje roditelje) u dotičnoj društveno-političkoj zajednici.

N = 6209

Grafikon 1

Jugoslovenska preferencija

Legenda: 1 = Srbi, 2 = Hrvati, 3 = Slovenci, 4 = Makedonci, 5 = Crnogorci, 6 = Albanci, 7 = Muslimani, 8 = Jugoslaveni, 9 = drugi

ju u kojoj je jugoslovenska ideja bila vrlo prominentna, pa i u okviru pokreta »Mlada Bosna«, kao i u jednom periodu kada su Muslimani prihvatili tu identifikaciju. Kako se oni danas mogu izjašnjavati kao Muslimani u nacionalnom smislu, jugoslovenska je preferencija ostala u toj sredini koja je dala veći broj kulturnih stvaralaca jugoslovenske orijentacije: Jovana Skerlića, Ivu Andriću i mnoge druge – kao značajana i ukorenjena pojava.

U Crnoj Gori takođe beležimo nešto veći raskorak između stvarne i preferencijalne identifikacije nego u jugoslovenskome uzorku. Jugoslovena u nacionalno izjašnjenom smislu ima manje, a u preferencijalnom smislu više. Izrazito je da oni u oba slučaja potiču od onih koji imaju roditelje istovetne identifikacije, a koji nisu ni Crnogorci, ni Muslimani. To su prvenstveno Srbi i Hrvati.

Ideja jugoslovenstva javlja se tokom istorije sasvim difuzno u Crnoj Gori, mada se kod Njegoša može zabeležiti ideja o južnoslovenskom jedinstvu. Kasnije, ona ne beleži naročito uticaj i izražaj, ali se jedan broj politički istaknutih ličnosti u narodnooslobodilačkoj borbi iz Crne Gore izjašnjava u jugoslovenskom smislu.

Crnogorska nacija oficijelno se konstituise u posleratnom periodu i stoga njena relativno kasna afirmacija ne može pružiti dovoljno podloge za neposredno prerastanje u širu, jugoslovensku identifikaciju.

Beležimo da je u Hrvatskoj opredeljenje za jugoslovenstvo približno na nivou jugoslovenskog proseka, mada je znatno niže kod onih koji izjavljuju da su im oba roditelja Hrvati (možda su ih oni već prethodno identifikovali kao Jugoslovene).

Nivo opredeljenosti za jugoslovenstvo u Hrvatskoj vrlo je indikativno, s obzirom na istorijske okolnosti, prvenstveno na okolnost da je ideja integralnog jugoslovenstva uglavnom potekla iz Hrvatske, prvenstveno iz njezinih južnih delova, ali i da su tokom istorije žestoka osporavanja svega jugoslovenskog potekla i našla tle u njoj. Stoga možda i nije slučajno što beležimo da među omladinom u Hrvatskoj postoji nešto manji raskorak između jugoslovenske identifikacije i jugoslovenske preferencije: kad u toj sredini dođe do takvog opredeljenja, ono se nešto lakše pretiće u potpunu identifikaciju i neredu ostaje na nivou preferencije.

Kosovo je, u vreme ispitivanja, po mnogo čemu specifično i čak se može postaviti pitanje, da li su u vreme prikupljanja podataka postojale sve pretpostavke za istraživanje ove vrste.² Ipak, kod ovog problema dobili smo rezultate koji svakako nisu slučajni: opšti nivo jugoslovenske identifikacije i jugoslovenske preferencije najniži je među svim posmatranim društveno-političkim zajednicama. Takav rezultat prvenstveno je plod odgovora mladih čiji su roditelji Albanci; mada je kod ispitanika iz mešovitih brakova i kod ispitanih sa roditeljima drugog (ne-albanskog) etniciteta istovetne pripadnosti znatno više, to ne utiče znatnije usled njihovog malog učešća u uzorku.

Da to ima svoje duboke istorijske korene, kao i aktualne strukturalne i kulturne izvore naročitog značaja, nije potrebno napominjati. Očevidno da takvi uslovi ne omogućavaju glavnini kosovske omladine da izrazi ni znatniju preferenciju u jugoslovenskim smislu.

U Makedoniji takođe beležimo vrlo nizak nivo nacionalne identifikacije u jugoslovenskom smislu, što treba objasniti prvenstveno mladošću makedonske nacije,

² Anketno istraživanje pretpostavlja da socijalna poželjnost ne bude suviše snažna i da opšta društvena atmosfera bude normalna, bez većih konfliktata i konvulzija.

kao i odsustvom jugoslovenske ideje kao značajne na tom tlu, te ne postoje preduslovi za šire identifikovanje, odn. prevazilaženje uže identifikacije kao identifikacije. Znatno je veća jugoslovenska preferencija koja je blizu proseku za jugoslovenski uzorak.

U Sloveniji beležimo dosta nisku izjašnjenost za jugoslovenstvo, kako u identifikacionom, tako i u preferencijalnom smislu. Ispitanici poreklom Slovenci (pripadnošću oba roditelja) uopšte se ne izjašnjavaju kao Jugosloveni u nacionalnom smislu, a oni koji se izjašnjavaju kao Jugosloveni potiču od roditelja različite nacionalnosti ili drugih nacionalnosti (u uzorku su to najčešće Mađari i Italijani, a sasvim su retko pripadnici drugih jugoslovenskih naroda)³. Međutim, kad se radi o preferenciji, nalazimo da odgovori o jugoslovenstvu potiču prvenstveno od ispitanika čiji roditelji jesu Slovenci: svaki deseti ispitanik čija su oba roditelja Slovenci izjavljuje da stremi jugoslovenstvu. To znači, da talas jugoslovenstva, kao preferencija, nije mimoišao Sloveniju, unatoč jezičnih faktora, koje bi to neminovno takav stav nosile, ali je talas mnogo blaži nego u većini drugih sredina.

Te posledice jezičnih faktora predstavljaju nešto čega su Slovenci najakutnije svesni, jer jezik doživljavaju kao nešto vezano za suštinu same nacije, što nije uvek slučaj na jugoslovenskom prostoru. Ideje integralnog jugoslovenstva, naime, već tokom XIX stoleća nisu bez odjeka i bez istaknutih pristalica u Sloveniji, ali je glavna snaga kulturnog života znala jasno da povuče granicu između političke zajednice i kulturne asimilacije. Paradigmatično u tom smislu jeste što se desilo 1907, kad se na Tivolskom sastanku u Ljubljani zauzeo stav u prilog integralnog jugoslovenstva, od čega se ubrzo Ivan Cankar jasno ogradio i odredio stav Slovenaca prema Jugoslaviji i jugoslovenstvu, kao prema političkoj zajednici, u kojoj ne nestaju kulturne, a posebno ne jezične osobenosti (2).

U Srbiji (područje van pokrajina) nalazimo najveću rasprostranjenost opredeljenja u smislu jugoslovenstva (jedino ako posmatramo preferenciju samu, nalazimo da je u Bosni i Hercegovini neznatno viša; samo opredeljenost za jugoslovenstvo u smislu nacionalne izjašnjenosti nesumnjivo je najviša među posmatranim sredinama). Interesantno je da među posmatranim skupinama Srbi u tome najmanje učestvuju, naročito kad je reč o izjašnjenosti gde beležimo da među onima čiji su oba roditelji Srbi svega 3% izjavljuje da su Jugosloveni. Opet moramo postaviti pitanje, ko su ti roditelji za koje ispitanici kažu da su Jugosloveni, a i oni se svi tako izjašnjavaju (mada je kod njih preferencija znatno niža).

U istorijskom smislu to je donekle iznenađujuća, ili barem nova pojava, iza koje se možda krije verbalna reakcija posebnog sadržaja. Tu treba imati u vidu da je u prošlokovnoj istoriji Srbije, pa sve do prvoga svetskog rata, dominantna bila ideja Ilije Garašanina o »Velikoj Srbiji«, izražena u njegovom *Načertaniju*, koja je uhvatila mnogo više korena od povremenog flertovanja pojedinaca i manjih grupa sa idejama o »jugoslovenskom carstvu« i slično, kao, u najboljem slučaju megalomanskim, a češće se jugoslovenstvo shvatalo kao katoličko-austrijski oblik negiranja srpstva.

Ovakva današnja situacija (tj. u vreme prikupljanja podataka 1985), da se za jugoslovenstvo najviše izjašnjavaju oni koji žive na teritoriji Srbije, ne može da ostane bez određenog odjeka u kojem bi bilo podozrenja prema takvoj pojavi, ako bi se smatralo da je reč o istoj pojavi koja je postojala pre drugog svetskog rata. Naime, ideja jugo-

³ To odstupa od rezultata iz Popisa 1981. g. gde je među izjašnjenima kao Jugosloveni bilo primetno učešće onih slovenačkog porekla.

slovenstva bila je veoma degradirana tokom tridesetih godina ovog veka, kad je jugoslovenstvo postalo zvanična ideologija ondašnjih vodećih snaga: snaga srpske buržoazije i vojnopolitičkih klika (u kojima su učestvovali i pripadnici drugih nacija). Od ideje koja je potekla naročito iz Dalmacije, jugoslovenstvo se pretvorilo u grub instrument političke manipulacije, što je stvorilo podozrenje koje će trajati do današnjeg dana.

Najzad, podaci za Vojvodinu pokazuju da je to sredina sa iznadprosečnom preferencijom za jugoslovenstvo i neznatno ispodprosečnom jugoslovenskom identifikacijom. Iz tabele 2 ne vidi se toliko jasno da jugoslovenska preferencija ima velik broj pristalica među ostalim vojvođanskim nacionalnostima – Slovacima, Rusinima (oko sedam desetina), koji se, međutim, ne odriču uže identifikacije, ukazujući (zajedno s ostalim podacima iz tabele 2) kako jugoslovenstvo nije stvar ni samo Srba i Hrvata, ni samo južnih Slovena, ni samo Slovena, već da u njemu ima barem element i društvenih odnosa, karakterističnih za Jugoslaviju, verovatno u smislu opredeljenja za normativne vrednosti na kojima ti odnosi treba da počivaju i iz njih da se razvijaju.

Za razliku od preferencije, latencije, otvoreno jugoslovenstvo u Vojvodini prvenstveno potiče iz reda onih koji izjavljuju da su njihovi roditelji sami Jugosloveni, a znatno niže kod svih ostalih, osim kod onih koji potiču iz mešovitih brakova, koji su u Vojvodini najčešći u Jugoslaviji.

3. Dejstvo nekih strukturalnih činilaca

a. Često se može čuti da na povećanje broja izjašnjenih u nacionalnom smislu kao Jugosloven, utiče *porast mešovitih brakova* i okolnost da *znatniji broj mladih iz mešovitih brakova već stasaju*. U našem uzorku svaki je dvanaesti omladinac iz nacionalno mešovitog braka; najviše takvih ima u Vojvodini, koju slede Hrvatska i Slovenija, dok ih je najmanje na Kosovu i u Makedoniji, gde je takva pojava prava retkost. U jugoslovenskim razmerama danas se sklapa više nacionalno mešovitih brakova nego što proizlazi iz naših podataka o poreklu ispitanika.

Ispitivanje uticaja nacionalnosti roditelja, pa čak i uticaj nacionalno mešovitih brakova za jugoslovensko izjašnjavanje otežano je i u izvesnom smislu zamagljeno kad ispitanici navode da su im roditelji po pripadnosti Jugosloveni. To ne znači da takva identifikacija nije legitimna, ne znači ni da se roditelji ne bi tako izjasnili da su sami upitani, ali verovatno da tu deluje psihološko projetovanje u određenoj meri. U našem uzorku SFRJ 10,7% ispitanika izjavilo je da su im roditelji po nacionalnoj pripadnosti Jugosloveni.

Posmatrajući podatke o neistovetnim nacionalnim identifikacijama roditelja, odnosno o tome da ispitanici potiču iz nacionalno mešovitih brakova, nalazimo da je to svakako jedna od značajnih okolnosti, u stvari jedan od činilaca takvog izjašnjavanja: posmatramo na nivou Jugoslavije gotovo dvostruko više mladih izjašnjava se kao Jugosloven, kad je reč o ispitanicima iz mešovitih brakova, a nešto je manje izrazita proporcija kad je reč o jugoslovenskoj preferencijalnoj identifikaciji. Kad to posmatramo po republikama i pokrajinama, tu ocenu moramo nešto više nijansirati. Kad je reč o identifikaciji (>izjašnjenosti o pripadnostima<), jugoslovenska orijetacija izrazito je češća kod mladih iz mešovitih brakova kad je reč o Kosovu (čak 12 puta) i o Bosni i Hercegovini (7 puta). U Vojvodini i Sloveniji takva je identifikacija tri puta češća

kod ispitanika iz nacionalno mešovitih brakova. Drugde je uticaj nacionalno mešovito-
tog porekla znatno manji. Kad je, pak, reč o preferencijalnoj identifikaciji, koju mo-
žemo nazvati i latentnim jugoslovenstvom, nigde ne nalazimo da je poreklo iz nacio-
nalno mešovito-
braka značajnije i uticajnije: jedino je u Makedoniji broj onih koji se
tako izjašnjavaju dvostruko češći među mladima koji potiču iz nacionalno mešoviti-
brakova.

Kad bismo pitanje okrenuli i formulirali ga kao pitanje o tome odakle potiču
mladi koji se izjašnjavaju kao Jugosloveni, utvrdili bismo da 30% takvih potiču iz na-
cionalno mešoviti-
brakova, a takvog je porekla jedna polovina te frekvencije (15%)
koji preferiraju jugoslovenstvo. Ovo poslednje znači da 70% izjašnjenih kao Jugo-
sloveni i čak 85% onih koji to preferiraju nisu iz nacionalno mešoviti-
brakova. Pre-
ma tome, u prvom slučaju to i jeste nekakav uticaj a u drugome nije.

b. Kad je reč o stvarnoj i preferencijalnoj identifikaciji u smislu jugoslovenstva i
o njihovom međuodnosu, beležimo da se na nivou Jugoslavije među mladima druga
pojavljuje više nego dvostruko češće nego prva (36% odnosno 16%). Međutim, taj
odnos ne pojavljuje se istovetno u svim sredinama i među mladima poreklom iz svih
nacionalnosti. Možda najviše iznenađuje okolnost da mladi koji izjavljuju da potiču
od roditelja koji su Jugosloveni svi izjavljuju da se osećaju Jugoslovenima u nacional-
nom smislu, ali tek dve trećine njih izjavljuju da takvu identifikaciju preferira. To
može značiti da se jugoslovenstvo u nacionalnom smislu, u izvesnom smislu i u odre-
đenim sredinama institucionalizuje, da ima mladih koji ga doživljavaju kao nešto o-
bjektivno, a sa čime se i ne moraju slagati, i da se radi o jednoj trećini mladih koji se
izjašnjavaju kao Jugosloveni, ali se ponovno okreću užim identifikacijama, kao isto-
rijski dokazanijima, pouzdanijima i određenijim u pružanju oslonaca simboličkog
sadržaja. Takva bi tendencija u situaciji društvene krize bila sasvim objašnjiva.

Druga značajna tendencija koju beležimo na nivou Jugoslavije – a većim delom i
na nivou posmatranja užih zajednica – jeste da su jugoslovenstvu – naročito u prefe-
rencijalnom smislu – skloniji oni čiji su roditelji pripadnici po broju većih nacija. Tu
je svakako reč i o delovanju veličine, ali i okolnosti da je osnovno jezgro jugosloven-
stva ograničeno na srpsko-hrvatsko područje, mada se tome danas može dodati i da
jugoslovenstvo biva označeno i tipom društvenih odnosa svojstvenim jugoslovenskoj
zajednici: normativima samoupravnim socijalističkim rešenjem. Zbog toga beležimo
jugoslovensku preferenciju i kod svih narodnosti i etničkih grupa (mada to na tabeli 2
nije prikazano), ali je ono daleko najniže kod Albanaca – gde ga jedva ima – dok je
mnogo prisutnije kod vojvođanskih narodnosti, ali samo u vidu latentnog jugoslo-
venstva – kao jugoslovenska preferencija (te nacionalnosti uglavnom nisu prikazane
na tabeli, jer učestvuju sa manje od 5% u vojvođanskom uzorku).

Možemo skrenuti pažnju još na neke tendencije: ispitanici čiji su roditelji Srbi i
Hrvati pokazuju veći obim jugoslovenske orijentacije kad žive van SR Srbije (van
Kosova), odnosno van SR Hrvatske.

Muslimani i Makedonci, po pripadnosti roditelja kao jugoslovenske nacije («na-
rodi» u ustavnoj terminologiji), uopšte ne beleže jugoslovenske identifikacije ispi-
tanika («izjašnjenost o pripadnosti»). To su nacije koje su svoju afirmaciju doživele
tek u novoj Jugoslaviji. Takvu situaciju ne beležimo ni kod ispitanika čiji su oba rodi-
telja Slovenci, ni Albanci.

c. Već su primetili i drugi autori koji su analizirali istorijsku građu i određene o-
blike statističke građe, da je jugoslovenstvo tradicionalno koncentrisano među inte-

lektualcima, slobodnim profesijama i svim onima kojima su potrebni širi vidici od nacionalnog vidika, za koje se taj poslednji pojavljuje kao uzak, parohijalni (4; 6). Za razliku od toga, za seljaštvo, buržoaziju, pa i manji ili veći deo inteligencije jugoslovenski okvir bio je nedovoljno određen, nije obezbeđivao sigurnu perspektivu ni potrebne simboličke oslonce, naročito u kritičkim trenucima.

Stoga je od značaja utvrditi koliko je našem istraživanju mladih Jugoslavije *obrazovna stratifikacija* od značaja za jugoslovensko opedeljenje. Ona nesumljivo to jeste, mada smo daleko od potpune korelacije (kod preferencije, $C_k = 0,27$ što govori o umerenoj povezanosti).

Kad je reč o preferenciji, beležimo da ona raste od jedne petine kod ispitanika sa manje od završene osmogodišnje škole do približno dve petine ili neznatno više kod ispitanika sa četvorogodišnjim srednjim, višim i visokim obrazovanjem. Dakle, između onih koji imaju puno srednje obrazovanje ili više, gotovo da nema razlike. Zajedno sa analizom rasporeda jugoslovenske orijentacije po kontingentima⁴, to daje potvrdu nalazima koji vezuju jugoslovensku orijentaciju za više stupnjeve obrazovanja, intelektualna zanimanja, za koja se, dalje, vezuju i širi pogledi i mogućnosti širih identifikacija, odnosno identifikacija sa širim oblicima ljudskog udruživanja.

d. Posmatranje naših kontingencijskih stratumata govori da su jugoslovenski identifikovani najčešće studenti, što je verovatno indikator činjenice da obrazovni činilac deluje u tom smislu (čak 40% studenata izjavilo je da bi želelo da se identifikuju kao Jugosloveni). Poznato je iz popisa podataka da se Jugosloveni u nacionalnom smislu najčešće regrutuju iz reda mladih. Međutim, naši podaci pokazuju da su to – među mladima – češće stariji. Najzad, zanimljivo je da su to češće devojke nego mladići (41,4%, odnosno 32,3%). No, sve te varijable nisu uticajne kad ih uporedimo sa nacionalnom i republičko-pokrajinskom pripadnošću.

e. Za ocrtavanje socijalnog profila mladih koji se opredeljuju u jugoslovenskom smislu, interesantno je također njihovo *socijalno poreklo*. Značajno je da tu, u stvari nema krupnih razlika, da se oni manje-više regrutuju iz svih socio-profesionalnih grupa u istom razmeru. Ni deca poljoprivrednika ne optiraju ređe u tom smislu. Ako uzmemo u obzir da poljoprivrednici sami to čine veoma retko, onda jugoslovensku orijentaciju možemo shvatiti i kao deo omladinske potkulture.⁵

f. Ovde nećemo ocrtavati idejni profil onih koji su skloni jugoslovenstvu, ali ćemo ukazati samo na jedan indikator koji se iskazuje u obliku kakvog smo očekivali na osnovu teorijskih pretpostavki. Reč je o *stavu prema tradicionalizmu* kojeg smo u istraživanju, pored ostalog, posmatrali i stavom prema tvrdnji: »Žena treba u brak da uđe nevinna, jer se vekovima tome težilo i jer je to garancija da će ona svu svoju ljubav posvetiti suprugu.« Nešto više od jedne trećine ispitanika tu je tvrdnju prihvatilo (37%), dok je među onima koji preferiraju jugoslovenstvo takvih manje (25%) i uglavnom je reč o blažem obliku prihvatanja te tvrdnje.

To je, dakako, u saglasnosti sa okolnošću da mladi koji preferiraju jugoslovenstvo potiču prvenstveno od obrazovnijih roditelja i potvrđuje da se to može smatrati, u aktuelnim uslovima, pretežnije delom nečeg što se usuđujemo nazvati oblikom ljudske emancipacije ($C_k = 0,35$).

⁴ Kontingent = oznaka za podelu omladinske populacije na srednjoškolce, studente, zaposlene, nezaposlene i poljoprivrednike.

⁵ O jednom aspektu toga videti u našem radu »Mladi i etnos« (5), koji polazi od iste iskustvene osnovice kao i ovaj rad.

Ipak, sve to govori, pre svega, o tome da se jugoslovenska identifikacija i preferencija ne mogu sasvim jasno vezati za određene strukturalne (obrazovne, profesionalne, političke, stavovske) segmente omladine i da je dobrim delom difuzno, nego što govori o zaključku u suprotnom smeru.

4. Zaključak

Pojava jugoslovenske opredeljenosti ima svoju dugu istoriju koja je vrlo značajna, a u koju ovde nećem detaljnije ulaziti.⁶ Po našem mišljenju, ta je istorija u današnjem kontekstu značajnija za one koji doživljavaju izjašnjavanje svojih sugrađana kao Jugoslovena, nego za one današnje, prvenstveno mlade, sugrađane koji se tako sami izjašnjavaju. Ovi poslednji u svom opredeljivanju često nisu svesni istorijata te ideje, odnosno taj istorijat za njihovo shvatanje jugoslovenstva nije relevantan, mada njihovo shvatanje nije sasvim van istorije jugoslovenstva, gde se pojavljivalo veliko mnoštvo varijanti jugoslovenstva, često nejasnih, maglovitih, kao što je i danas dobrim delom slučaj.

U istorijskom smislu, pomenućemo samo da se jugoslovenstvo pojavilo kao oblik, kao granu panslavizma u okviru romantičarskih evropskih pokreta koji su uključivali i pangermanizam i slične pokrete. Po poreklu, taj je pokret prvenstveno potakao iz mešovitih srpsko-hrvatskih krajeva i njegovi najznačajniji nosioci bili su uglavnom Hrvati. Postojala je i varijanta da jugoslovenski pokret bude uključen u Austro-ugarsku monarhiju, u okviru trijalizma, i on je uživao podršku jedne struje u katoličkoj crkvi (J. J. Strossmayera i njegovih sledbenika). U Srbiji pak, on nije nikad uživao tako široku podršku, jer su vodeće snage Srbije u prošlom veku težile prvenstveno »Velikoj Srbiji«, prema Grašaninovu *Načertaniju*. Istina, bilo je ekskursa o »Jugoslovenskom carstvu« kod kneza Mihajla, ali su takve pojave bile marginalnog značaja.

Jugoslavenska ideja bila je slojevita i sadržala različite stavove, često nedorečene, o tome da li ona znači samo političko, ili i etničko i kulturno jedinstvo, da li pretpostavlja autonomiju delova ili stapanje budućih delova u okviru unitarne celine.

Za način doživljavanja jugoslovenstva od mnogih koji ga ne prihvataju, već ga često ne samo denigriraju, nego i izražavaju netrpeljivost i agresivnost prema takvom izjašnjavanju, smatrajući ga i danas »bolešću«, od prvenstvenog je značaja šta se s jugoslovenstvom dogodilo tokom istorije prve jugoslovenske države. Ona nije nastala kao »Jugoslavija«, već kao Kraljevina SHS. Međutim, od tridesetih je godina centralizam i unitarizam (»integralizam«) u smislu jugoslovenstva postao zvanična politika, naročito u okviru vojno-apsolutističkih snaga *à la* Pera Živković. I tako je jugoslovenstvo snažno instrumentalizovano u političke svrhe i moralno devalviralo kao paravan za velikosrpski hegemonizam. Time se može objasniti veliko podozrenje koje prema jugoslovenstvu postoji. Umesto »integralnog jugoslovenstva« NOB i KPJ odnosno SKJ istakli su i ostvarivali su ideju o afirmaciji nacija Jugoslavije na temelju bratstva, jedinstva i ravnopravnosti. Prema »integralnom«, nekvalifikovanom jugoslovenstvu ostalo je podozrenje. Njega možda najbolje izražava Josip Vidmar, čovek koji je na II zasedanju AVNOJ-a izneo predlog o ustanovljenju zvanja maršala i o njegovom dodeljivanju, a koji je i do danas ostao figura koja nije odustala od svoje osnovne linije. On kaže: »Samo potpuno nerazvijeni i ljudi uskih vidika, neobrazo-

⁶ Valja istaći iscrpnu sociološku-istorijsku studiju Nikole Dugandžije, (4).

vani« mogu se izjasniti kao Jugosloveni u nacionalnom smislu. »Ali svi smo državljani Jugoslavije.« (10) D. Bilandžić imputirao je da se ljudi jugoslovenski izjašnjavaju iz karijerističkih razloga u političkom životu (1) što je sasvim nelogično, s obzirom da je takvo izjašnjavanje »van sistema«. B. Vušković empirijski je dokazao da je broj onih koji se izjašnjavaju kao Jugosloveni manji u forumima SK nego u članstvu, opovrgavajući tezu Bilandžića (11).

Predsednik Tito bio je u svom poslednjem intervju, novembra 1979, za list *Mladost* upitan o tome što misli o jugoslovenskom izjašnjavanju i opredeljenju među mladima. On je jednostavno izjavio: »Meni se to sviđjelo.« (7) Mada je nezahvalno tumačiti u njegovu opasku, sve govori da on nije mislio da to samo obnovljeni unitarizam i centralizam.

Uprkos tome, pojava jugoslovenskog izjašnjavanja i orijentacije među mladima i uopšte, nije ni u kom slučaju pojava koja bi bila zvanično inspirisana i podsticana. U našim ustavnim dokumentima Jugosloveni se ne pominju kao nacija. Očevidno je reč o spontanom procesu. Što možemo reći o njegovoj prirodi i perspektivi?

1) Očevidno da danas još ne postoji jugoslovenska nacija kao konstituisan entitet, ali je sasvim moguće da prisustvujemo ne samo efemernim i pomodnim socijalno uslovljenim zbivanjima, već i etničkom procesu pretapanja koji – pod povoljnim istorijskim uslovima – može dovesti u dužem istorijskom periodu do pojave jugoslovenske nacije. To ne mora da znači da bi na našem tlu prisustvovali, sa značajnim vremenskim zakašnjenjem, zbivanjima koja su se odvijala pre nekoliko stoleća npr. u Francuskoj, i u prošlom stoleću u nemačkim zemljama.

Ni tada ne treba očekivati, u nekoj doglednoj perspektivi, ništa više nego da Jugosloveni budu jedna od etničkih zajednica na jugoslovenskom tlu. Kao relativno mlada etnička zajednica, oni ne moraju biti lišeni svih zabluda nacionalnog romantizma. Danas nema nikakvih pretpostavki za nekakvu njihovu hegemoniju, naprotiv, često su predmet stigmatizacije ili u najmanju ruku nerazumevanja. Ništa ne garantuje da se s promenom njihovog položaja – koja danas nije na vidiku – ne bi izmenio njihov psihološki stav, njihova tolerancija i odnos prema postojećim nacijama.

Verovatnije je, ipak, da do potpunog konstituisanja Jugoslovena kao nacije neće doći. U prilog tome govore brojna istorijska iskustva i sudbine nagoveštaja integralnog jugoslovenstva. Npr. biografije mnogih od onih kojih su se u mladosti izjašnjavali kao Jugosloveni, odnosno za jugoslovenstvo, a čija su otrežnjenja – prelaženjem na uže identifikacije i pozicije – bila vrlo teška i bolna. Uže identifikacije pokazuju se u teškim, kriznim trenucima kao pouzdanije, istorijske dokazane u smislu pribežišta. O maloj verovatnoći konstituisanja jugoslovenske nacije na temelju današnjih opredeljenja mladih za jugoslovenstvo, govori visok stupanj nehomogenosti u vrednosnom i u opštekulturnom pogledu unutar omladine Jugoslavije, o čemu svjedoči celokupno istraživanje JUPIO (12 : 55 – 75) kao i stupanj konstituisanosti nacija kao etničkih entiteta koji je, istina, u jugoslovenskim prostorima nejednak (uprkos pravnoj jednakosti), ali verovatno dovoljno stabilizovan za opstanak i odupiranje pretapanju. No, to ipak, donekle, ostaje otvoreno pitanje.

Volja za jugoslovenstvom, dakle, u osnovi, nije praćena bliskoću u mentalitetu, crtama ličnosti i vrednosnim orijentacijama.

Pored tretiranja jugoslovenstva kao takvog, kao svojevrsne nacionalne – ili barem etničke – identifikacije koja je isključiva (isključuje druge etničke identifikacije),

suočavamo se i s pojavom da se jugoslovenstvo javlja kao deo složene etničke identifikacije. Znatno deo omladine Jugoslavije lako se kreće između »uže« i jugoslovenske nacionalne identifikacije, prihvatajući obe. To je nesporno.

2) Pored toga što opredeljivanje za jugoslovenstvo može značiti za prevazilaženje užih identifikacija, možda čak i na putu ka prevazilaženju etničkih identifikacija uopšte (što Dugandžija smatra najpoželjnijim), no taj proces, svakako, nije daleko odmakao, niti za sada ima izgleda perspektive, možemo pretpostaviti da postoji – genetički posmatrano – nekoliko tipova jugoslovenstva:

– jugoslovenstvo kao izraz protesta protiv određenih oblika fragmentacije jugoslovenske zajednice (8),

– jugoslovenstvo kao izraz težnje za jednom ljudskom zajednicom u kojoj ne bi bilo oblika posredovanja i gde bi društveni odnosi bili lišeni interesne podeljenosti, sukoba i borbi, i kao takvo oblik kretanja ka ne-naciji; Dugandžija smatra da bi u tom smislu bilo bolje da se oni i ne konstituiraju kao nacija (4 : 138),

– jugoslovenstvo kao oblik sekularne religioznosti⁷, povezano sa drugim oblicima političke mitologije, prema kojoj bi himeričko jedinstvo Jugoslovene izvelo iz društvene krize kao nekakvo izbavljenje, iskupljenje gde se jedinstvo shvata kao magijsko-harizmatička kategorija koja ukida svako posredovanje u društvenim odnosima.

U svakoj od tih varijanti, u njihovih nosilaca mogu se pojaviti crte koje se nazivaju unitarizmom, tj. shvatanje jugoslovenstva kao nečeg što treba da negira uže identifikacije i apsorbuje nacionalne zajednice i koje nipodaštavajući gleda na uže izjašnjavanje. Ali, toga i ne mora da bude ni u jednoj od tih varijanti, odnosno kod njihovih nosilaca.⁸

LITERATURA

1. Bilandžić, Dušan (intervju), *Vjesnik*. 08. 05. 1982.
2. Cankar, Ivan *Eseji, kritike, feljtoni*. Beograd: Prosveta, 1956.
3. Čimić, Esad *Politika kao sudbina*. Beograd: Mladost, 1982.
4. Dugandžija, Nikola *Jugoslovenstvo*. Beograd: Mladost, s.a.
5. Flere, Sergej »Mladi i etnos«, *Savremenost*, 10.11. 1987, 137-152.
6. Matvejević, Predrag *Jugoslovenstvo danas*. Beograd: BIGZ, 1984.
7. *Mladost*, 31. 11. 1979.
8. Puhovski, Žarko »Križa crkvanja«, *Ideje*, 3-4, 1983.
9. Rizman, R.; Klinar, P. »Etničke skupine in narod«, u zborniku: *Uvod u sociologiju*, tom II, Ljubljana: Univerza, 1979.
10. *Teleks*, 10. 02. 1983.
11. Vušković, B. »To stvarno nije fer«, *Danas*, 20. 07. 1982.
12. Vrcan, S.; Aleksić, J.; Dundjerović, R.; Flere, S.; Ilišin, V.; Mihailović, S.; Obradović, V.; Radin, F.; Ule, M. *Položaj, svest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije*. Beograd/Zagreb: CIDID-IDIS, 1986.

⁷ Već 1860. list *Prozor* pisao je da su »Jugosloveni narod po volji Božjoj.« Takve formule i kasnije su pominjane. O tome da je jugoslovenstvo za neke oblik sekularne religioznosti, verovatno govori i činjenica da među Jugoslovenima ima najmanje religioznih u standardnom značenju.

⁸ Naša klasifikacija delimično se poklapa sa klasifikacijom E. Čimića (3 : 74).

NATIONAL (ETHNIC) IDENTIFICATION AND PREFERRED NATIONAL (ETHNIC) IDENTIFICATION AMONG YOUTH – THE QUESTION OF YUGOSLAVISM

SUMMARY

Ethnic identity in Yugoslavia is usually taken to mean the belonging to one of the different ethnic groups that make up the country. A moderate resurgence of the Yugoslav ethnic identity – in counterdistinction to the Yugoslav identity as belonging to the Yugoslav federal state – has been noted recently (5.4% of the general population declared themselves to be ethnic Yugoslavs during the last population census in 1981).

The author presents the results of a research project, based on data compiled in 1981 in regard to Yugoslav youth, which found Yugoslav ethnic identification much more prominent than the general population census in 1981 did. It was found that 16% of the respondents had identified themselves as ethnic Yugoslavs and that 36% said they preferred this identification personally. Geographical distribution and ethnic background were found to influence the respondents acceptance of Yugoslavism more than did other social status dimensions, even though Yugoslav identification was more concentrated among the more educated.

The author examines the structural, historical and hermeneutical sources of this change, bearing in mind the different ethnic entities existing in Yugoslavia and the possibility of a lasting impact of the resurgence of Yugoslavism among youth. His conclusions are not definite, yet the full appearance of a constituted Yugoslav ethnic entity is considered less likely.